

KRUH IN VINO

Ni greh
pobirati klasje,
ko so velike kašče polne,
ko so velike kašče polne.

Ni greh
paberkovati,
ko so veliki sodi polni,
ko so veliki sodi polni.

Greh bi bil,
da nimam kruha,
greh bi bil,
da nimam vina,
kadar rubež k mizi sede.

Iz zbirke Vsakdanji kruh

ZAPISKI IZ PREDALA

PISMO USTRELJENEMU BRATU

Dragi brat!

Ni dolgo tega, bilo je skoraj prav ob štiriindvajsetletnici tvoje smrti, ko sem od Rdečega križa Slovenije dobil sporočilo, da so te Nemci ustrelili 20. aprila 1942, točno od 12.15. Zdaj je do kraja razjasnjena skrivnost tvoje smrti. Sam dobro veš, kako so Nemci tiste pomladi 1942 v Begunjah odbrali petdeset talcev, med njimi tudi tebe, ter jih iz nerazumljivega vzroka peljali streljat prav v Mauthausen. Ne moreš pa si zamišljati, kako smo se tvoji svojci do konca vojne krčevito oklepali upanja, da vam je bilo morda le prizaneslo. A nacizem je z izredno iznajdljivostjo iskal nove metode fizičnega in psihičnega uničevanja, in čim bolj se je njegova ideologija pod pritiskom bomb in krogel razkrajala, s tem večjo aroganco je podiral vse tiste človečanske vrednote, ki jih je zgodovina mukoma uspela privleči v 20. stoletje. Sicer je pa vse to tebi mnogo bolj znano kot nam, ki smo ostali. Kljub temu mi pa dovoli še eno domnevo: menim namreč, da tistega pomladnega dne smrt ni bila najhujša, kar te je moglo prizadeti; da, skoraj sem prepričan, kako te je še bolj presunilo spoznanje, da v zadnjem trenutku svojega bivanja ne boš mogel s pogledom zaobjeti domačih, s smrekami obraslih hribov in zeleneče rasti na jasi poleg strelišča, ter spoznanje, da se bo tvoja kri iztekla v tujo prst.

A pustiva vse te boleče spomine! Od tedaj je preteklo že skoraj četrto stoletje in življenje je napravilo na svoji poti že dobršen lok naprej. Mnogokaj se je od tedaj spremenilo. Nacizem je bil premagan, socialistična misel se je v takšni ali drugačni obliki močno zasidrala v Evropi in tudi drugod po svetu, človek vedno bolj postaja sam sebi namen, čedalje manj je suženj ideologijam oziroma to noče več biti in ne postati; kaže, da so tiste človečanske vrednote tudi v našem stoletju napravile korak naprej, sicer plaho in nerodno, kot stopa bolnik, ki se je po hudi bolezni spravil na noge, a korak je vendarle storjen.

To dejstvo naj ti bo v tolažbo in zadoščenje. Sicer pa se morda spominjaš, kako si mi kak teden pred smrtjo, ko sem te smel obiskati v Begunjah, rekel s silno žalostjo v očeh: »Če me bodo ustrelili, ne žalujte preveč, kajti vem, za kaj bom dal življenje.« To si rekel, in če sem te dobro poznal, vem, da si mislil resno in da nisi govoril samo meni v tolažbo. Zakaj nasploh si bil resen in v vsem temeljit. Z enako premišljenostjo si okopaval krompir na polju, se ukvarjal s kmečkim združništvom, pisal v beležnico zapiske svoje iščoče duše, pozneje pa verze, novele, romane... In z enako temeljitostjo si ljubil slovenstvo ter sovražil nemštvo, ki je tedaj s kljukastim križem pokrivalo naša tla. Tvoja ljubezen do domačega polja in do človeka se je s tem odnosom do slovenstva povezovala v trden čustveni organizem, v organizem z globoko zasidranimi koreninami, in zunaj tega je obstajalo še prav malo idejnega področja, kamor bi bilo tvoje pero še moglo zaiti. Ustvaril si si svojo podobo o domovini, o človeštvu in človečnosti; in ta tvoja ideja, lastna in resno spoznana, ti je bila ideal. Zato v tvojih literarnih delih ni narejenosti in praznih besed, vsaka napisana črka ti je zrasla iz krvi, iz tiste, ki je potem na tuja tla izlila svojo rdečino.

Dragi Tone! Pravzaprav ti danes nisem nameraval pisati o tebi, četudi nisi živel toliko časa, da bi se bil sam do konca spoznal. V prvi vrsti sem sedel k papirju zato, da bi ti povedal kaj novega, kot to počenjajo v vsakem preprostem pismu. Vendar pa sem v zadregi. Tu so namreč stvari, ki se nam ne zdijo več nove, ker so nam tako krdoma prihajale v zavest, da smo se jih navadili in se jim hočeš nočeš prilagodili. Novo je navsezadnje samo tisto, kar nam nenadoma pade pred noge in ob čemer naenkrat razširimo oči kakor otrok pred čudežno igračko. Tako, vidiš, je vsaka novost obupno relativna. Mi, ki še danes živimo, smo v četrto stoletje od tvoje smrti preživeli že toliko miselnih in družbenostvarnih vprašajev, da kar otopevamo v tem besnem vrtilcu. Krčevito se borimo s časom, da nas ne pregazi, kot ste se ti in tvoji padli tovariši borili s fizičnim sovražnikom. Odtujujemo se svetu in spet padamo vanj, ker brez njega ne moremo živeti, obupavamo in verujemo, lažemo in se borimo za resnico, upiramo se in se prilagajamo, živimo polno življenje in hkrati umiramo... A to za nas ni nič več novega; to je danes normalen kolovoz, po katerem stopa človek iz druge polovice dvajsetega stoletja. Marsikaj pa je, česar kljub vsemu ne moremo razumeti, do česar se z vsem svojim modernim, kozmopolitskim razumom ne moremo dokopati, čeprav bi bilo morda tebi prvi hip jasno. Še posebej pa mi postaja tisto »marsikaj«

nerazumljivo, če pogledam nanj skozi bleščečo prizmo tvojega življenjskega spoznanja, ki ti je bilo ideal. Toda skušal bom biti bolj jasen.

Vidiš, Tone, tvoji nazori o domovini in o nacionalnem ponosu, tvoja ljubezen do domače zemlje in do slovenstva, tvoj estetski zanos in kar je še vseh teh stvari, ki so spadale v krog tvojega razumsko-čustvenega sveta, vse to bi danes razglasili za sicer prijetno, toda ničemur več koristno konservativnost. V četrto stoletja smo sami sebe prebitevali z idejami, naprednost smo pobijali z naprednostjo, nesmisel z nesmotrnostjo in neumnost z nerazumnostjo. V tem zvitku paradoksalnosti ter brezglavega hitenja smo, ne da bi se tega prav zavedali, pritisnili ob tla tudi nekaj tistih človeških in nacionalnih vrednot, za katere si ti tako rekoč prostovoljno dal življenje.

Dovoli, da ti nekaj teh stvari naštejem kar po točkah, kot to delamo v zapisnikih z naših številnih sestankov.

1. Po koncu vojne smo samo nekaj let še slavili tisto domoljubje, zaradi katerega je med vojno padlo toliko žrtev, potem se je pa polagoma začelo nekaj prelamljati v nas. Navsezadnje je bilo marsikaj v tem prelamljanju tudi potrebno in koristno, toda danes se že na tihem pritožujemo, da smo v sodelovanju z drugimi evropskimi narodi, seveda tudi s tistim, ki je bil v tvojem času naš krvnik, daleč prekoračili meje nacionalnega dostojanstva. Ne toliko v načelih kot pa v podrobnostih. Vsekakor še sedaj vneto odklanjamo ideologijo, ki je nekdanj v težkih škornjih hodila po Evropi; na drugi strani pa moramo često ugotavljati, da se nekatere ideje o večvrednosti nemške rase strahotno skladajo z današnjim položajem nemštva v Evropi in še posebej pri nas. Poudarjam, še posebej pri nas. Moral bi, dragi Tone, priti samo v naša letovišča, kjer upogibamo pasove pred vsem, kar diši po nemštvu, kjer naš človek le plaho išče svoj prostor pod soncem in se mora zadovoljevati z manjšim udobjem. Zdi se temu človeku, ko da bi prišel nekam, kamor ne spada, nekam, kjer imajo prednost drugi, zlasti nemško govoreči ljudje. Moral bi videti razna zabavišča, kamor je vstop temu našemu človeku preprosto prepovedan. Den Slovenen Eintritt verboten. Ali ti ob tem ne padajo v glavo čudne asociacije na čas izpred četrto stoletja? V našem čustvenem odnosu do preteklosti in tudi do sedanjega nacionalnega vprašanja je zavladala anarhija. Ne vemo več dobro, kaj je prav in kaj ni. Menda je vse to potrebno zaradi deviz, ki nam jih primanjkuje kot v tvojem času orožja, a vendar se nam na dnu naše zavesti grozeče kaže podoba nacionalno-ekonomske odvisnosti. Celotno preprosti ljudje, v katere si nekdanj tako trdno veroval, se ljubeznivo spogledujejo z nemškim denarjem in ponosno žvenketajo z njim, če se jim posreči zamenjati z njim svoje žulje. In to se dostikrat posreči, zakaj naši ljudje trumoma odhajajo na delo v Nemčijo, kjer baje dobro služijo in — pridni, kot so — prinašajo domov dosti večvrednega, nadčlovekovega denarja. V časopisih pišejo, da se na Dolenjskem in še kje drugod po Sloveniji praznijo cele vasi; sicer pišejo tudi o tem, da naj bi bilo vse to pozitivno za naš nadaljnji družbeni razvoj, malokdaj pa beremo, kako utegne to raztepanje po svetu paralizirati našo nacionalno zavest in razen tega razredčiti našo,

v nacionalnem prirastku že tako deficitno etnično skupnost. O teh stvareh bi ti lahko še mnogo pisal: na primer o tem, kako to izseljevanje ni le domena preprostih ljudi, pač pa se hitro širi tudi v sloj strokovnjakov ter intelektualcev, kar se pred stoletjem, ko je sla po emigraciji prvič močneje udarila med naše ljudi, vendarle ni toliko dogajalo; a ob takšnem rezoniranju nimam nič kaj prijetnih občutkov, zakaj pred oči mi stopajo trdno postavljena načela o mednarodni delitvi dela in še druga takšna načela, ki so sicer v bistvu sprejemljiva, rabijo pa, mimogrede povedano, tudi opravičevanju za nastalo situacijo. In bojim se, da postajam nerazumevajoč ter nazadnjaški. Zato naj končam s tem. Eno bi pa še napisal. Ko namreč takole gledam bogate tujce pri nas, se večkrat ne morem ubraniti misli, da je morda med njimi tudi kdo od tistih, ki so pred štiriindvajsetimi leti, 20. aprila točno ob 12.15, pomerili vate puške in na povelje »Feuer« sprožili.

2. Z nacionalnim vprašanjem se je že od nekdaj tesno povezoval odnos do materinega jezika. Danes ni v tem še nič drugače in v obeh primerih smo enako površni. Tvoja zaverovanost v sočnost domače besede bi komaj mogla prenašati papirnato besedičenje, s kakršnim v tisku in govoru mučimo nič hudega hoteče državljane. Razveseljivo ob tem je edinole dejstvo, da o našem mrcvarjenem jeziku mnogo pišemo in čestokrat protestiramo. A vse skupaj ne pomaga dosti, saj že vseh dvajset let po končani vojni ni bilo prav nič važno, kako se je naš človek pri opravljanju javnih poslov izražal, ampak so bile mnogo bolj važne druge stvari. In ljudje so se privadili, kot se kmet v svojem petdesetletnem obdelovanju njive navadi plevela in mu navsezadnje niti več ne zameri, ker raste, pač pa to dejstvo jemlje za odzgoraj dano nujnost. Nimaš pojma, dragi Tone, s kakšno ihto pobiramo izraze bodisi od naših južnih ali pa zahodnih bratov in kako vneto tudi na tem področju zapostavljamo vse, kar je domačega, vse, kar je nekoč spadalo v široki krog tvojih idealov. Pozabili smo že, da so bile v preteklosti okrog te domače besede združene vse naše bolečine, in med temi je bila tudi tvoja. Tvoja bolečina in tvoja radost. In tudi se ti bo gotovo čudno zdelo, če ti povem, da Slovenci pravzaprav nimamo več ne veljavne slovnice in ne veljavnega pravopisa. Kmalu si bo vsakdo sam krojil jezikovno normo. Torej čisto nerazumljiva površnost, posebno če pomisliva na tisto dognanost in lepoto, ki jo je naš toliko zapostavljeni jezik že do tvojega časa dosegel. Toda, ali nismo danes priča novemu zapostavljanju, modremu in nič manj nevarnemu, čeprav živimo v svoji državi, in ali ne stopa naše razkrojeno nacionalno bistvo tragediji nasproti, ki ji danes, v tej nejasni slutnji, še ne moremo izmeriti posledic? Vidiš, spet se moramo ubadati s takimi vprašanji, s kakršnimi si se moral ti mučiti v zadnjih letih svojega življenja.

3. Seveda se moram na koncu ustaviti še pri tvojem poetičnem kmetstvu. Veš, Tone, dvajset let smo se uradno morali veseliti, ker so ljudje množično zapuščali tvoja polja in prihajali v mesta; v tem smo videli jamstvo za ekonomski in eksistenčni napredek naše družbe. Vsakogar, ki je še hotel po šestnajst ur na dan garati na kmetih, smo pomilovali, češ da ni našel prave poti, in ga hitro razglasili za manj

vreden družbeni element. Ob tem pa smo se hinavsko pritoževali zaradi zemlje, ki ostaja neobdelana, in zaradi kruha, ki ga moramo uvažati. Že je kazalo, da bo vas, v kateri si za mlajših let vriskal in vasoval, da bi tista vas kot naša tradicionalna etnična celica propadla, na njeno mesto pa bo stopil ne razmišljujoči in iščoči razum, kar bi bilo po tvojih idealih vsekakor v redu, pač pa povprečni, uživaški malomeščanski sloj, ki mu nikdar nisi bil posebno naklonjen. Toda ekonomska situacija je v zadnjem času nekoliko spremenila stvari in danes kmečki pridelki dobivajo izredno ceno; to pa iz preprostega razloga, ker jih je premalo. Na videz je torej razslojevanje kmečkega življa zavrto, a samo na videz in po nujni naše prehranjevalne stiske, v bistvu pa se ni nič spremenilo. Še vedno kmečko delo ni dobilo uradnega priznanja. Ali se ti ne zdi, da bi bilo bolje obratno: več priznanja, več pridelkov in manjša njih cena? S tem v zvezi tudi tvoje lepo in s tako osebno prizadetostjo napisano delo Kmet in stvari nima več dosti vrednosti. Toda prosim te, ne bodi razočaran. Svoje življenje si kljub temu plodno izživel in ostal si sam sebi zvest, medtem ko se to pri nas tako redko dogaja. In priznanje? Danes je to problematičen žarek, ki redko pade na ljudi, ki so ga zares zaslužili.

Tako, Tone, sem ti odkrito razkril nekaj bolečin današnjega razmišljujočega človeka, četudi odkrita misel štiriindvajset let po tvoji smrti še vedno ni posebno cenjena lastnost. Nemara se ti bo zdelo, da se je kakšna beseda rodila tedaj, ko sem bil slab in malodušen. Morda. A zavestno sem se trudil, da bi se ne oddaljil preveč od objektivne resnice.

Za konec pa še tole:

Zadnje čase se pripravljam, da bi se spravil v tisk širši izbor tvoje poezije in proze. A najbrž bom imel težave. Ko bi bil ti pisal kriminalne zgodbe iz Teksasa ali tekste za popevke, bi bilo nedvomno laže. Tako se pa bojim.

Sicer pa je Grintovec še ravno tako lep, ko ga obseva jutranje sonce, in češnja za kozolcem še ravno tako lepo cvete kot tisto leto, ko si ti poslednjič pogledal v prihodnost.

Pozdravlja te

Jože Šifrer